

Лідія Мамчур,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту,
Білоцерківський інститут неперервної
професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України,
м. Біла Церква, Україна*

МОВНО-РИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Стратегічне завдання сучасної освіти в Україні – забезпечити ефективне навчання і виховання підростаючого покоління, духовне збагачення особистості, розвиток її активності, таланту, творчого потенціалу, здібностей тощо. Враховуючи сучасні вимоги суспільства і системи освіти до формування й розвитку особистості, вбачаємо нагальну необхідність упровадження й активізації нових підходів з метою зміни ціннісно-сміслових установок в освітньому процесі, впровадження дозованого поєднання різних підходів для формування комунікативної компетентності особистості. Це допоможе сформувати таку особистість, яка буде дбати про красу і розвиток мови, творитиме українськомовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджуватиме культуру, звичаї і традиції українського народу, буде забезпечувати висококультурне інтелектуальне спілкування українською літературною мовою, зорієнтоване на формування національно мовної особистості, здатної вільно і комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати необхідні умови для обміну інформацією, досвідом, перспективами розвитку суспільства й особистості зокрема. А тому пріоритетним напрямом сучасної української лінгводидактики і практики навчання мови в закладах освіти є формування і розвиток мовної особистості, яка є носієм мови як найвищої людської цінності, дбає про її красу й функціонування, володіє мовними знаннями і високим рівнем мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок.

Як форма існування і вияву національної й особистісної свідомості українська (державна) мова має бути засобом самопізнання, саморозвитку і самовираження людини, засобом формування нового типу особистості й суспільних відносин на основі національної освіти, запорукою розбудови держави європейського рівня.

Проблемі формування і розвитку українськомовної особистості, спілкування як процесу у зв'язку з мовленням і мисленням, розвитку мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь і навичок дитини/учня присвятили у певний час свої праці вітчизняні вчені (О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, І. Кучеренко, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Потебня, О. Семенов, В. Сухомлинський, Г. Шелехова та ін.).

Особливо сьогодні, у воєнне лихоліття, учитель має не тільки добре володіти рідною мовою, а й ставитися до неї як до вагомій суспільній цінності, почуватися відповідальним за її теперішнє й майбутнє, розвивати в дитини високоморальні якості, які дадуть змогу їй стати активним повноправним громадянином своєї держави та самореалізовуватися як особистість. Вирішувати поставлені завдання зможе лише той учитель, який здатний переконувати, вести за собою до поставлених цілей, мати високий рівень педагогічної моральної культури, мовно-риторичної компетентності.

Давня наука риторики, яка існує тільки в мовленнєвій діяльності носія мови, відроджується, зростає загальний інтерес до неї, бо вона привчає «говорити цілісно, доречно, гарно». Як і кожную науку, риторику треба вчити, нею треба оволодівати і розуміти, що риторика є суто індивідуальною, особистісною, персональною. Не здобувши належного рівня мовно-риторичних умінь, неможливо творчо будувати власні думки, навчати, інформувати, переконувати інших. Мовно-риторична підготовка як мистецтво ефективної усної промовистої комунікації, безумовно, становить стержень професіоналізму фахівця нової демократичної України, від якої залежить його

професійний, життєвий рівень, а також і рівень розвитку держави у політичній, економічній, соціальній сферах.

Мовно-риторична культура є основою загальної культури і її відображенням. «Від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності, – зазначав В. Сухомлинський [3, с. 507]. Дитина і вчитель – основні суб'єкти шкільної мовної освіти, які взаємодіють на рівні слова, за допомогою слова, через слово. «Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити. Мистецтво навчання і виховання включає, насамперед, мистецтво говорити, звертатися до людського серця» [3, с. 321]. О. Біляєв поділяв думки вченого щодо педагогічної словесної майстерності вчителя, його морально-етичних цінностей, умілого користування сократівським методом активізації розумової діяльності учнів, які формують духовно-інтелектуальну основу особистості, її мовну здатність.

Як бачимо, соціальний аспект в умовах функціонування сучасної освітньої парадигми є вагомим, а тому і нині сучасні вчені, наголошуючи на необхідності й доцільності мовно-риторичної компетентності, називають такі переконливі фактори:

- * нагальна потреба переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування;

- * необхідність формування українськомовного мовця із внутрішньою готовністю не лише спілкуватися, а й нести відповідальність за висловлення, пропагувати високу суспільну мораль, бути її зразком і носієм ;

- * важливість проблеми емоційної культури мовлення в суспільстві ;

- * потреба досвіду мовних особистостей вільно будувати діалог у різних ситуаціях мовленнєвого спілкування із використанням усталених і схвалених суспільством формул, що полегшують взаєморозуміння людей у процесі спілкування, роблять його бажаним і приємним. Мовно-риторична компетентність особистості в контексті піднесення її національної самосвідомості, культури спілкування охоплює і такі важливі складники: лексико-граматичну грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, вміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановка голосу, техніка дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків).

Мовно-риторична компетентність виявляється в царині духовних професійних якостей кожної людини і фахівця зокрема. А тому формування мовно-риторичної компетентності є невід'ємним складником національного виховання особистості, здатної засвоїти основи багатства мовної скарбниці, культуромовні норми українського народу.

Важливим чинником формування мовно-риторичної компетентності особистості є її мовленнєвий розвиток, що передбачає опанування системою мовленнєвих знань і вмінь, потрібних для спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності. Показником цього розвитку є комунікативна компетентність, тобто здатність і вміння спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мови, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого мовлення, продукувати власне, демонструючи свій інтелектуальний розвиток, культурні здобутки і цінності.

Мова і культура сформували особистість і творця культурних цінностей. Л. Мацько наголошує на тому, що «особистість молодої людини формується переважно на мові, на її арсеналі та її засобах [1, с. 25]. Це твердження має зв'язок із думкою О. Потебні, який зазначав: «Мовна індивідуальність виділяє людину, як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства» [2, с.29]. Лінгвістичні поняття, факти й закономірності, окреслені змістом навчання мови, мають забезпечити коло знань здобувача освіти, як основи оволодіння мовленням. У результаті засвоєння мовних знань усвідомлюються моделі й норми практичного використання їх у мовленні, що сприяє формуванню мовленнєвої діяльності, спрямованої на розвиток особистості, її самореалізацію у комунікативній взаємодії. Оскільки слово вчителя є тим наочним зразком, який учень сприймає й наслідує, педагог повинен постійно вдосконалювати своє мовлення, свої мовно-

риторичні вміння, дотримуючись норм літературної вимови, граматичних правил, інтонацій, стильових особливостей.

Отже, проблема мовної і мовно-риторичної освіти визнана вченими як одна із ключових. Освітній процес має базуватися на спілкуванні, ефективній комунікативній взаємодії, і від того, наскільки спілкування раціонально побудоване, прогнозоване й успішне, залежить реалізація завдань мовної освіти особистості.

При цьому професійне мовлення педагога передбачає насамперед високий рівень мовно-риторичної компетентності, це одна з першорядних вимог до нього як фахівця, оскільки вчитель виконує державне завдання – формує високоякісне мовлення підростаючого покоління, майбутніх громадян нашої держави.

Використана література

1. Мацько Л. Культура української фахової мови. К. : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
2. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Нью-Йорк: 1992. 216.
3. Сухомлинський В. Народження громадянина. Вибрані твори. 1976. Т.3. С.283-582.